

Maktens arkitektur & arkitekturens makt

En vandring i det akademiska Uppsala

Lena Berg Villner

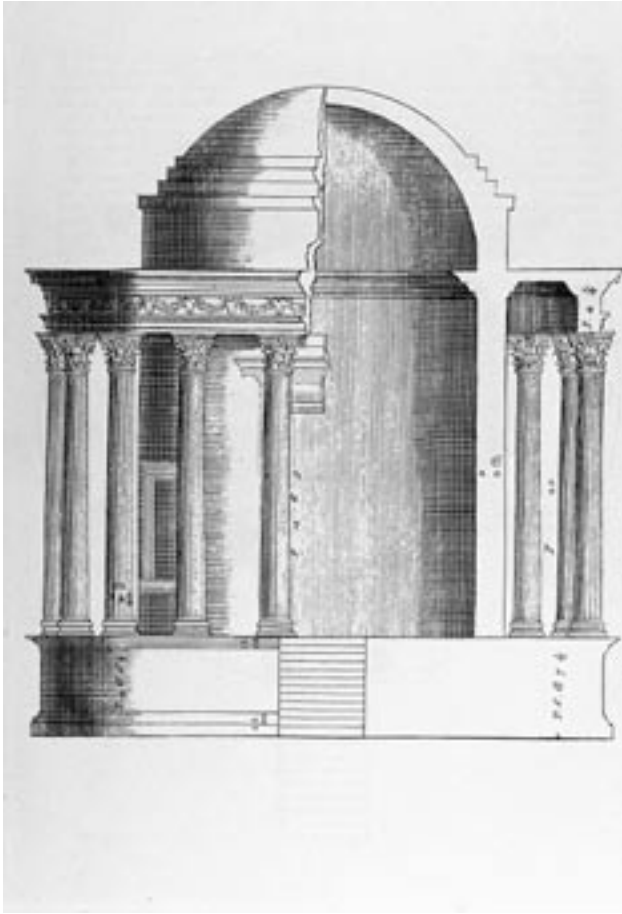
Temat arkitektur och makt är visserligen ett av de vanligare i arkitekturens teori och historia, men därför inte mindre lockande att applicera i en konkret diskussion. Här har jag valt att använda lärodomsstaden Uppsala som exempel, en plats som under sekel låtit sig laddas symboliskt. Tidens förhållande till formen kan åskådliggöras i byggda exempel, alla knutna till den institutionaliserade kunskapsöverföring som universitetsväsendet erbjöd.

Historiska arv och nationella anspråk kan hävda sig på olika vägar, ofta förklädda. Säg Uppsala och framtonar ännu Gluntar, punsch och studentmössor, i ostrukturerad och menlös blandning. Några maktspråk är inte avläsbara, snarare märks en längtan till ansvarslöshet, att undvika allvar och ansvar. Men i de för en icke-historiker stundtals förvånande hetsiga grälen kring Uppsalas betydelse för rikets grundande, om Svealand eller Götaland som Sveriges vagga, fortlever ambitionen att hävda platsens betydelse för den nationella identiteten. Förankringen i den historiska

platsen spelar en viktig roll för maktens legitimitet. Platsens markering i det fysiska rummet, genom arkitektur, ter sig i det sammanhanget som ett effektivt och logiskt retoriskt medel att uppnå avsedd effekt.

I Uppsala skapades under århundraden representativa lärodomsmiljöer, alla med för sin tid höga ambitioner, i gestaltning och utförande. Initiativtagarna växlade och kan också illustrera den akademiska världens självständighet i förhållande till andra maktcentra. Om än det manifesta syftet i alla exemplen var att skapa fungerande miljöer för reella behov, knutna till den akademiska undervisningen, framträder också en tydlig strävan att skapa miljöer som kan skänka glans och magnificens, åt beställare och Uppsala. Men tydligt framträder också hur arkitekturen används i ett retoriskt syfte, med Uppsala som centrum för en nationalistiskt präglad grundsyn. Den antika kopplingen, om än förklädd i sin tids dräkt, blir viktig i lärodomsstaden Uppsala, där den tydliggör en önskad kontinuitet med antikens tanke- och formvärld, med rötter i Platons idélära.

Antikens tankevärld och formspråk har ofta utnytt-

Renässansens version av det antika Vestatemplet, en rund cella inskriven i en krans av korintiska kolonner, ur Palladios fjärde bok.

jats för att ge en stabil grund för att legitimera maktanspråk, aspirerande eller utmanade. Kopplingen mellan form och idé i nyplatonistisk anda framträder tydligt i idealiseringen av rundtemplet.¹ Det runda peripterala templet är en återkommande arkitektonisk typ, vars betydelse bekräftas både av kvarvarande exempel och av Vitruvius. Dess form framträder som den mest betydelsebärande. Som symbolisk form är den lättolkad, cirkelns idealform förverkligas i det byggda rundtemplet. Som världsbild uttrycker rundtemplet harmoni.

Den arkitektoniska grunden för efterkommande tolkningar bygger Vitruvius. Särskilt under epoker när nyplatonistiskt inspirerade strömningar dominerar,

växer intresset för rundtemplet. Dess himmelska uttryckspeglas också i att det idealt har tolv kolonner, motsvarande zodiakens tecken.² I sin kristna form låter detta sig i stället tolkas som de tolv lärjungarna. Det har också en i många sammanhang överlägsen funktionell form, tillåtande en rumslig koncentration. För humanisterna blev det dessutom en konkret symbol för den filosofiska idén om Gud och ett perfekt kosmos.

Från antiken, genom medeltidens, renässansens och upplysningens nyplatonistiska humanism representerar cirkeln världen och den gudomliga fulländningen. Rundtemplet var särskilt lämpat att betona kosmos gudomliga ursprung, för månen och solen. I en kristen tolkning var rundtemplet lämpligt som helgat åt Petrus, klippan, jorden, på vilken kyrkan grundas.³

Renässansen såg i det, som Palladio i Pantheon, en bild av världen. Hans illustration till rundtemplet helgar det till Vesta, jordens symboliska gudom. Den runda formen avbildar jorden, som gav näring åt människosläktet.⁴ Men Vesta var också statens beskyddare, Petrus kyrkans.

Under upplysningstiden diskuteras formens symbolik, skillnaden mellan att uttrycka monumentalitet och en religiös eller filosofisk föreställning. Marc-Antoine Laugier sökte en rationell härledning av formens uppkomst i den trädburna hyddans skelettkonstruktion. Men det som för Vitruvius och renässansen gav en förklaring till arkitekturens ursprung, blev för Laugier ett ideal. I sin samtid anklagades Laugier av andra teoretiker, som C.F. Viel för att negligera templets religiösa och andliga betydelse, som en symbol för fruktbarhet och en himmelsk ordning.⁵

Uppsala domkyrka

Grundandet av Uppsala domkyrka 1270 är tätt sammanknutet med strävanden att manifesteras Sverige som självständig nation, ett ärkestift med ärkebiskop. Katedralen i Uppsala uppfördes efter en fransk plan, som nära överensstämde med planen för den ett par decennier tidigare uppförda katedralen i Amiens, men invigdes först 1435.

Kyrkan var samhällets självklara centrum i skolastikens sammanbundna system, där ingen åtskillnad fanns mellan andlig och världslig kunskap, mellan

Gotikens ljusa kor öppnar sig mot öster. Uppsala domkyrka. Äldre foto.

tro och vetande. Katedralen var Bibeln byggd i sten, den enda och sanna kunskapen, med bildprogrammet gestaltande Ordet som härigenom blev läsbart även för en illitterat befolkning.

Processionsvägen utgjorde en både rumsligt och funktionellt ordnad sekvens, där detaljering och avskildhet betonades i mötet med det heliga.⁶ Förhållens robusta utformning mötte staden och samlade folket. Den bildade en övergångszon mellan världsligt och andligt, hit men inte längre fick de icke döpta träda in, här gavs undervisning, här kunde mysteriespel och rättegångar finna sin plats.

Från väster mot öster ledde sedan vandringen sökaren allt närmare det gudomligas plats, koret. I sin

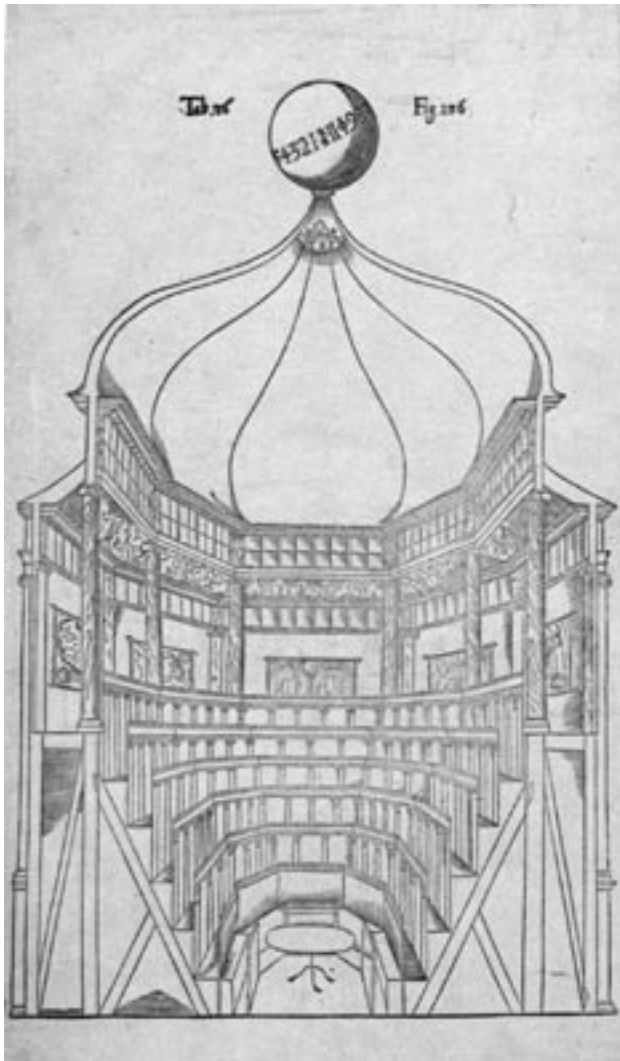
renaste form framstår sambandet rundtempel – kor i abboten Sugers nya korparti i den kungliga gravkyrkan Saint-Denis i Paris.⁷ Här får kolonnerna också representera de tolv apostlarna. Mot öster framträder högaltaret som ett rundtempel, avskärmat mot väster av ett korskränk, men idag öppet mot långhusets mittskepp. Koncentrationen i öster stegras genom det gudomligas närvaro som ljus, ett viktigt medel för den nyplatonistiskt orienterade Suger, det franska kungadömetets främste propagandist. Kontrasten framträder särskilt i det ljus som föll in genom de äldre, dunkla glasmålningarna i grönt och brunt och Saint-Denis' klara, ädelstensskimrande stora öppningar. Ingen muryta avskilde sökaren från den himmelska sfären. Efter mittskeppets kolonnkantade väg, en allé i sten, mötte ett öppet rundtempel, där de fristående kolonnerna inramade stora glasmålningar, en visuell gestaltning av det paradisiska landskapet.

En ökande åtskillnad mellan andlig och världslig kunskap, med krav på en utbildning mer anpassad efter sin tid, ledde till inrättandet av Uppsala universitet 1477. Kopplingen till kyrkan bestod dock fortfarande och universitetet inhyestes i kapitelhuset söder om domkyrkan, gamla akademien, Carolina.⁸ Under Gustav Vasa utmanades domkyrkan som maktens boning ytterligare, genom kungens satsning på Uppsala slott. Kyrkans av protestantismen hotade ställning och underordning under den världsliga makten betonades genom det väldiga, befästa slottet, som från sin höjd dominerade staden. I domkyrkan omvandlade Gustav Vasa katedralens heligaste rum, Mariakoret, Vår-Fruko- ret, till sitt eget gravkapell.

Katedralen levde vidare i slottets skugga, föremål för omdaningar och anpassningar till skiftande förhållanden, från Gustav Vasas beslag av Mariakoret till om- och nybyggnader under arkitekter som Carl Hårleman och Helgo Zettervall. I restaureringsdebatten har Uppsala domkyrka som få andra gett upphov till intensiva strider, det kanske främsta exemplet i Sverige vad gäller frågor om historiesyn, restaureringsideologi och samtidsförankring.

Olof Rudbeck och Theatrum Anatomicum

De empiriska vetenskaperna, kunskap genom obser-

vation, fick en allt viktigare roll inom universiteten under 1600-talet.

Olof Rudbeck den äldre, läkare och botanist, hade studerat i Leiden och väckt internationell uppmärksamhet som upptäckare av blodkärlen. Han utnämndes 1660 till professor i medicin, men var också rektor vid Uppsala universitet. Rudbeck avled för nu exakt 300 år sedan, i september 1702. Som person förenade han intresset för att formulera storvulna och spekulativa idéer med en utpräglad experimentell och praktisk

Rundtemplet översatt i Anatomiska teaterns överljusbelysta sal. Äldre foto.

läggning. Rudbecks grundliga, utforskande och dis-sekerande metod lät sig användas både i hans ideologiska utforskningar och i hans praktiska. Han införde teknisk undervisning vid universitetet, där hans egenhändigt tillverkade modeller utgjorde ett viktigt undervisningsmaterial. Teorierna om Sveriges roll för den europeiska kulturens uppkomst utformade han med stöd från olika discipliner, språkvetenskap men också arkitekturteori. Vitruvius' regler skulle kunna återfinnas i gamla svenska byggnadsverk, som templet i Gamla Uppsala. Det i havet utanför Herakles stoder sjunkna Atlantis hade återuppstått i Sverige.

Rudbeck tolkade kongenialt den unga stormakten Sveriges behov av en förankring i historien och ett ärofyllt förflutet, genom myten om Atlantis. Atlantan trycktes 1672–79, ett uttryck för den unga stormaktens självhävdelsebehov. Dess vetenskapliga metod i sökandet efter det sjunkna Atlantis var en dissektion av jordklotet, dess resultat att alla spår ledde till Sverige

och Uppsala, urhemmet, antikens källa i Norden. Atlantis' huvudstad, som Platon beskrev den i dialogen Timaios, var enligt Rudbeck en exakt beskrivning av Gamla Uppsala. Den antika arkitekturen hade uppstått här. Som åskådningsexempel uppförde Rudbeck den anatomiska teatern. Den praktiskt lagde Rudbeck skar själv träsnitten till Atlantican och de ursprungliga kapitälerna till teaterns pilastrar.⁹

Rudbeck hade en idealisk bakgrund för att skapa en anatomisk teater i Uppsala, en scen för offentliga dissektioner av samma typ som redan fanns i Padua och i Leiden. Som byggnadstyp kunde den rent fysiskt åskådliggöra sambandet mellan antiken och den nya vetenskapen, en helt ny byggnadstyp, vars föregångare aldrig funnits i Sverige men som återfanns på de naturvetenskapligt mest avancerade universiteten i Europa och som också utmanade i sitt sysslande med det av kyrkan så förbjudna fysiska utforskandet av människokroppen.

Rudbeck skapade ett tempel för kunskapen om människan och om naturen. Platons beskrivning av Atlantis' mittpunkt som ett joniskt rundtempel lät sig väl förenas med dissektionssalens behov av scen och åskådarplatser. En trång åttkant vidgas av branta gradängar, där åskådarna stående kan följa skådespelet på dissektionsbordet i rummets mitt. Atlantis' joniska rundtempel åskådliggörs av de joniska kolonner som bär kupolen. Kupolen med sina två fönsterrader ger ett rikligt ljus. De vitruvianska ordningarna visas upp på bröstvärnen, i ett arkitektoniskt åskådningsexempel. I staden fick Anatomiska teatern ett betydelsefullt läge genom sin placering i Gustavianum, visavi domkyrkans mäktiga västfasad, en byggnad som genom sin höjdverkan om än inte överträffade, så åtminstone utmanade kyrkan.

Teatern kom knappast att användas för sitt avsedda ändamål, de offentliga dissektionerna. I det akademiska Uppsala som led brist på föreläsningssalar fick rummet en annan roll. Arkitekturen blev viktigare än anatomin.

Anatomiska teaterns storhetstid passerade snabbt, endast ett fåtal dissektioner kom att utföras och teatern förföll. Först på 1950-talet uppmärksammades den, i ett tillstånd av långt gånget förfall. En res-

taurering – eller snarare en rekonstruktion – gjordes 1962–63, ledd av arkitekten Viking Göransson. Denne avlägsnade bland annat ett extra bjälklag i det övre gradängplanet, rekonstruerade bröstvärn och pilastrar med Atlantican som förebild och färgsatte själv.¹⁰

Idag har teatern fler besökare än kanske någon gång tidigare. Tillgänglighet och uppmärksamhet underlättas av att den ingår i det nyinrättade Museum Gustavianum efter Ove Hidemarks och Johan Celssings restaurering. Men i intresset för teaterns historia och utformning utesluts ofta, medvetet eller omedvetet, Göranssons insats och teatern presenteras gärna som autentisk, i ålder bara överträffad av sin motsvarighet i Padua.¹¹

Gustav III och universitetet

Den svenska historiens mest glansfulla epoker hade satt sina spår i det Uppsala, som var så starkt kopplat till kungamakten. Både Gustav Vasa och Gustav II Adolf hade här spelat en viktig roll, en roll som måste lockat Gustav III, som gärna poängterade sin ställning som den tredje Gustav på Sveriges tron.

Universitetets ställning hade försvagats under andra halvan av 1700-talet, naturvetenskapens internationella framgångar under frihetstiden hade ersatts av förfall. Efter Linnés död flagnade glansen, ett uttryck för detta var att hans stora naturaliesamling såldes till England 1785. Universitetets byggnader var förfallna, professorerna underbetalda, studenterna få och okunniga. Studieplaner och ämnesstruktur var föråldrade. Bibliotek och föreläsningssalar hade akuta lokalproblem, det av Hårleman än en gång ombyggda Gustavianum inrymde både bibliotek och föreläsningssalar.¹²

Gustav III utvecklade ett personligt intresse i att återväcka universitetet från sitt förfall. Kronprinsen Gustav Adolf utsågs till kansler. Båda vistades här, i samband med vistelserna formulerade kungen idéer till nya byggnader. Särskilt intresserade han sig för byggnader som skulle kunna inrymma publika, spektakulära ceremonier som magisterpromotioner och disputationer. På ett karaktäristiskt sätt växlade hans intresse, storslagna idéer ersattes av andra. Först efter kungens död stod ett projekt färdigt, institutionen för naturaliehistoria, Botanicum. Också i placeringen av byggnaderna

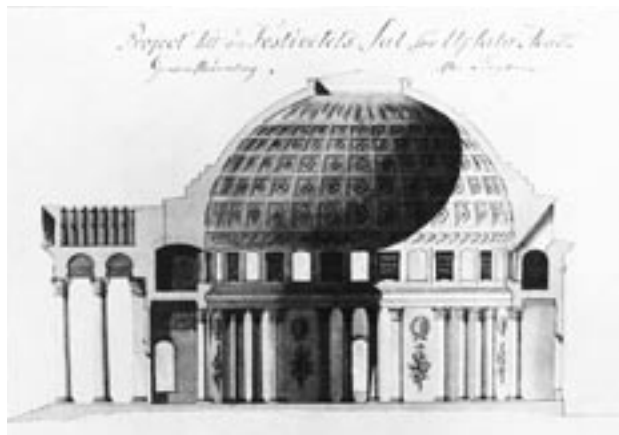
engagerade sig kungen, med skisser som prövade olika lägen.

De föreslagna stora institutionsbyggnaderna i slottets närhet skulle radikalt ha förändrat Uppsalas stadsbild. Den historiska kärnan skulle ha omdanats genom nya paradbyggnader för bibliotek, högtidssalar och Botanicum. Från slottets borggård skulle vi ha skådat ut över anläggningarna, domkyrkan hade inte längre dominerat utan blivit en fondbyggnad mot vilken de nya praktbyggnaderna avtecknat sig, en ny väg hade sammanbundit slottet och domkyrkan. Resultatet kan läsas som en iscensättning av samma romantiska ideal som den engelska parken, där byggnader av olika valör, tids- och stämningssinne – en gotisk katedral, ett grekiskt tempel, en palladiansk bro. Allt samverkade, den kuperade terrängen utnyttjades för att skapa överraskande effekter, siktlinjer och intressanta fonder.¹³

De första konkreta planerna hittar vi 1776, då Gustav III godkände ett förslag av överintendenten, C.F. Adelcrantz, med ett storslaget nytt universitetsbibliotek, placerat på gamla Carolinas plats. Carolina revs, men kungen ändrade sig. Tomten var alltför trång, istället sökte han ett mer öppet och monumentalt läge. Genom att välja hörnet Drottninggatan – Nedre Slottsgatan skapades en möjlighet till fasad mot Drottninggatan. Denna placering försköt akademiens centrum mot det gamla Vasaslottet och knöt universitetet närmare den politiska makten än den kyrkliga. En bredare tomt möjliggjorde också ett monumentalt trapphus och en praktfull vestibul, som skulle tjäna som samlingsrum för den akademiska ungdomen. Förslaget var utformat i tradition till de stora furstliga boksamlingarna, där den viktigaste förebilden var Hovbiblioteket i Wien. 1781 grävdes grunden, men redan efter två år avstannade arbetet. Hela byggnadskassan var förbrukad – och kungen reste till Rom. När han ett år senare återkom till Sverige hade hans syn på modern arkitektur förändrats i grunden. Men också det akademiska livet var på väg att förändras i en riktning som överensstämde med kungens personliga inriktning. Offentliga ceremonier som disputationer och promoveringar kunde fånga hans teaterintresse. Barockens Wien blir en föråldrad förebild som ersätts med mer

moderna, nyklassicistiska franska projekt som Jacques Gondoins École de Chirurgie i Paris.

I ett förslag några år senare, 1786, slopas tanken på en separat biblioteksbyggnad. Biblioteket placeras i Gustavianum, stora föreläsning- och högtidssalar föreslås för den övergivna bibliotekstomten. Som arkitekt anlitas Adelcrantz' elev, Olof Tempelman. Men Gustav III är fortfarande djupt personligt engagerad och skissar två förslag till placering, en i kv. St. Erik med fasad mot Drottninggatan, en i kv. Ubbo vid Övre Slottsgatan, där en ny väg skulle förbinda slottet och domkyrkan. Som förslag är det av stort intresse eftersom det visar omfattningen av kungens engagemang. Det är inte bara arkitektens formfrågor som engagerar honom. I stället arbetar han i sitt förslag med stadens byggnader

der som element i ett scenrum – axlar och fonder används för att skapa ett rum i staden, där de historiska idébilderna är minst lika betydelsefulla som de faktiska byggnaderna.

Vid en jämförelse av Adelcrantz' och Tempelmans projekt framgår hur revolutionerande förändringen i arkitekturuppfattning var. Rom ersatte Frankrike som inspirationskälla, en strömning i hela den europeiska samtiden. Den ytterligt trendkänslige Gustav III kunde beställa sitt Pantheon för vetenskapen av den romerskt skolade Tempelman, som i brev från Rom stolt meddelat

att han valt en bild av Pantheon för sitt sigill, härtill uppmannad av sin mentor C.F. Adelcrantz.¹⁴ I Rom hade Gustav III imponerats av Pantheon men också av det nyöppnade Museo Pio Clementino i Vatikanen med dess stora pantheoninspirerade centrala sal.

Tempelman upprättade två något varierade förslag, ett huvudrum som Pantheon med en stor festsal,

46 alnar – 28 meter – i diameter, urholkat av sju absidiala nischer, också det som Pantheon och med en övre läktarvåning. Festliga korintiska kolonner bar läktarvåningen, överljus strömmade in från en lanternin. Åter möter vi antikens rundtempel, men nu i

en skala och praktfull utformning som bekräftar, att kungen gärna såg Uppsala utvecklas till ett verkligt maktcentrum. Det funktionellt betonade rundtemplet från Rudbecks Anatomiska teater har ersatts av en monumental praktbyggnad, som väl kunnat mäta sig med samtida anläggningar i Sankt Petersburg eller Paris. Två varianter till Tempelmans förslag finns, båda förvarade i Eremitaget i Sankt Petersburg.¹⁵ De har sällan uppmärksammats i diskussionen, i motsats till de något senare upprättade förslagen till ett Pantheon i Stockholm, av Desprez, Palmstedt och Tempelman. De hör till de mest presenterade och analyserade av de sengustavianska nyantika tolkningarna.¹⁶

Men i likhet med Gustav III:s tidigare projekt kom inte heller dessa storslagna planer att förverkligas. Till konkret utförande kom dock den ståtliga institutionsbyggnaden för en naturalieinstitution, Botanicum, en senkommen hyllning till Linné. Förlusten av Linnés samling kunde kompenseras när hans efterträdare Carl Peter Thunberg donerade sin samling till universitetet. Beställningen innehöll en kombination av minnestempel och lokaler för det akademiska livet, föreläsningssalar, växthus, samlingar och professorsbostad, allt i en representativ utformning och med en skådefasad som ett paestiskt tempel. En U-formad plan gav möjligheter att disponera de heterogena funktionerna inom en sammanhållen volym. Mittkroppen innehåller högtidssalen i en tvärställd rektangel med en välvd absid, avsedd för en staty över Linné, men också plats för en föreläsningsskateder. Grundläggningen 1787 skedde efter Tempelmans ritningar, men han ersattes snart som arkitekt av Louis Jean Desprez. Först 1807 kunde byggnaden invigas.

Skillnaden mellan de båda arkitekterna i formspråk och i förhållande till antika förebilder blir tydlig i projektet. I det yttre abstraherar Desprez Tempelmans murbehandling och spelar med volym, mur och en antydd, stilerad dekor. Reduktionen förstärker uttrycket. Tempelman tillämpar ett korrekt, klassiskt språk – murens tredelning, horisontalitet, fönstrens omfattningar. Desprez koncentrerar uppmärksamheten på mittmotivet, Tempelman balanserar det. De romerska statyer som flankerar entrén ersätts av egyptiska. I det inre förstärkte Desprez pantheonkaraktären

Med sitt tävlingsförslag gav H. T. Holmgren och det sena 1800-talet Uppsala universitet en aula vars prakt överträffade alla föregångare. Foto Signums förlag.

genom att använda enbart överljus från absiden. Den fungerande föreläsningssal Tempelman försökt åstadkomma ersattes av minnestemplet.

Det nya universitetsbiblioteket förverkligades slutligen genom ett förslag av C.F. Sundvall. Återigen spelade monarken en viktig roll, Karl Johan anvisade platsen och gav programmet, en stor festsal samt bibliotek och lärosalar. Sundvall formade en återhållen klassicism, där endast mittaxeln markerades i en stillsam horisontell fasadindelning. Huvudvåningen skulle inrymt dubbla filer av boksalar och en stor högtidssal med gallerier. Vid uppförandet på 1840-talet förenklades projektet. Som bibliotek tjänar ännu Carolina Rediviva, om än ombyggt 1953–62 av Peter Celsing.

Universitetets huvudbyggnad

En ny huvudbyggnad för universitetet med välbehövliga nya föreläsningssal- och högtidssalar fick däremot vänta ytterligare några decennier. Som ett tecken i en ny tid valde man nu ett läge som försköt stadens tyngdpunkt närmare den borgerliga staden, utan entydigt visuellt samband med vare sig kyrka eller akademi. I stället bildar den nya universitetsbyggnaden med en nyskapad universitetsplats och gröna parkrum ett dominerande blickfång i sig. Från dess monumentala trappa sluts parkrummet av Gustavianum och domkyrkans mäktiga västfasad. Någon tydlig processionsväg från kyrka till akademi finns inte längre anvisad, i stället visar byggnaden upp en självmedveten isoletering. Avståndet förminskar de äldre monumenten och tonar ned deras tidigare dominans, ett synligt maktcentrum som förstärkts av samspelet dem emellan.

Den nya universitetsbyggnaden tillkom efter en tävling 1877. Den nya universitetsbyggnaden i Lund hade alltså ett par års försprång. När domkyrkan anlades var ett viktigt motiv hävdandet av Sverige jämfört med det danska Lund, nu hade Lund fått en ny ståtlig huvudbyggnad för sitt universitet.

Arkitekten Herman Theodor Holmgren var en traditionellt akademiutbildad arkitekt och också uppgiften kunde ha varit prisämne vid akademien. I den franska Beaux-Arts-traditionen betonades byggnadens organisation för att styra besökarens väg och upplevelse. Rummet visade självt den rätta vägen, med rumssekvenser länkade till varandra och tydliga visuella anvisningar. Rummets dignitet och funktion gestaltades både genom form, storlek, läge och utsmyckning. Så framträder byggnadens viktigaste rum, den festliga aulan, både genom sin form, rundtemplet med absid och överljus, genom sin rika utsmyckning i rik kolorit, förhöjd med guld, i motsats till förhallens tvärställda rektangel, ett antikt torg i marmor. Om förhallens torgrum kan läsas som ett uterum, läses lika påtagligt aulan som ett inre. Domkyrkan erbjuder en parallell, där förhallen i väster förbereder inträdet i kyrkorummet och kontrasterande rumsformer står mot varandra.

Holmgren skapade en monumentalbyggnad med

Lena Berg Villner, Tekn. dr, universitetslektor
Arkitekturhistoria, KTH
lena@arch.kth.se

Botanicums tunga tempelfasad förverkligar antikens skala. Foto L. Villner

sekvenser av rum som länkas samman i ett system, i en ordning som lärts i den franska akademiens begrepp. Här förverkligades den akademiska praktbyggnaden, för akademiska processioner och fester, kombinerad med lokaler för undervisning, administration och sammanträden. Mittpartiet är kraftigt betonat i det yttre, med tydlig anvisning om var byggnadens tyngdpunkt ligger, en hög trappa och ett förnämt mottagningsrum bakom de tre höga fönstren i piano nobile. Den låga sockelvåningen är rusticerad. Från entrén öppnar sig den höga förhallen, överljusbelyst genom tre stora takkupoler. Funktionerna knyts samman i den väldiga förhallen, artikulerad som att antikt uterum, där korridorerna bildar gallerier. Trapporna möts vid huvudrummets, aulans, ingång. Den är formad som en amfiteater, vidgad med en stor absid. Också aulan är överljusbelyst genom en glasanternin. En genomförd nyrenässans, där den nya tidens ideal möter i fasadernas äkta material, tegel kombinerat med kalksten och granit. Färgskalan är typisk för 1880-talet, jordfärger förhöjda med klart rött och blått, vitt och grått i takens renässansornament, i aulan stegrat med brons och guld. Tekniskt är byggnaden avancerad, med ventilations- och värmeanläggningar.¹⁷

Arkitektur och identitet

I Uppsala möter i stora projekt varianter av det antika kupoltäckta centralrummet med absider och överljus, med associationer till Pantheon och det antika rundtemplet – från domkyrkans kor till universitetets aula. Uppfattningen om Uppsala som nationens centrum materialiseras under århundradena i dessa byggnader med stark symbolisk laddning. Byggnader från olika epoker utnyttjas, för att samspela och förstärka varandra i ett försök att uttrycka en nationell identitet. Som viktiga medel används, förutom ett antikt formspråk, symmetri och axialitet, i enskilda byggnader men också i stadens rum. Stadens historia visar oss en koppling mellan identitet och utveckling, kunskap och maktanspråk.

Under 1900-talet fortsätter universitetets expansion, med stora institutionsbyggen. En stor del av forskningen förläggs till industrin, där Pharmacias succesivt utvidgade anläggning, med ett arkitektoniskt

ambitiöst program, tillkommer söder om staden. Men det är en annan historia.

Notes

1. Typbegreppet med förankring hos Quatremère de Quincy diskuteras av A. Vidler: *The Writing of the Walls. Architectural Theory in the late Enlightenment*. 1987, s. 147 ff.
2. Daniele Barbaro kommenterad av J. Mårtelius i *Vitruvius. Om Arkitektur*. Tio böcker. 1989, s. 278
3. A. Bruschi: *Bramante*. 1977, s. 133 ff.
4. A. Palladio: *Fyra böcker om arkitektur*. (1928) 1983, s. 197.
5. A. Vidler: *The Writing of the Walls. Architectural Theory in the late Enlightenment*. 1987, s. 141 ff.
6. E.E. Viollet-le-Duc: *Lectures on Architecture I*. 1987, s. 346 f.
7. Sugers texter finns tillgängliga i E. Panofsky: *Abbot Suger. On the Abbey Church of St.-Denis and its Art Treasures*. 1946, 1979.
8. S. Lindroth: *Svensk lärdomshistoria. Medeltiden. Reformationstiden*. 1989, s. 126 ff.
9. S. Lindroth: *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*. 1989, s. 284 ff; s. 414 ff.
10. *Arkitektur 1963:6*, s. 130 f.
11. Så t.ex. i intervju med museets chef, 14 september 2002 i *Sveriges Radios Vetandets värld*.
12. S. Lindroth: *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden*. 1989.
13. Om Gustav III:s Uppsala, se L. Berg Villner: *Tempelman. Arkitekten Olof Tempelman 1745–1816*. 1997, s. 114 ff.
14. L. Berg Villner: *Tempelman. Arkitekten Olof Tempelman 1745–1816*. 1997, s. 25.
15. U. Ehrensvärd: *Svenska arkitekturritningar i Eremitaget och andra samlingar i Leningrad*. 1962.
16. N.G. Wollin: *Desprez i Sverige*. 1936, s. 137 ff.
17. H.O. Andersson, F. Bedoire: *Svensk arkitektur. Ritningar 1640–1970*. 1986, s. 119 ff.